

GÜNÜMÜZ LIBERALİZASYON TECRÜBESİNDE İKTİSADİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLARI VE ÜRETTİĞİ SORUNLAR: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Başak Işıl ÇETİN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ÖZET

Küreselleşme ve günümüz liberalizasyon tecrübesi iktisadi faktörlerin bireylerin ve ailelerin yaşantılarını her zamankinden daha çok etkisi altına aldığını göstermektedir. Bu bağlamda, hukuk öncesi serbestliği ifade eden “özgürlük” ile hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan irade ve menfaatleri ifade eden “hak” kavramları ve uygulamadaki yansımaları iktisadi hak ve özgürlüklerin sınırları bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın özü, insan haklarının önemli bir parçası olan iktisadi hak ve özgürlüklerin finansal liberalizasyonu içeren günümüz liberalizasyon tecrübesi çerçevesinde sınırlarının ve sorunlarının değerlendirilmesine dayanmaktadır. Yaşanan süreç bir yandan iktisadi ve sosyal haklarda bazı daralmalara sebep olurken, diğer yandan ise iktisadi özgürlüklerin kontrolsüz ve sınırsız kullanımı temel insan haklarının çiğnenmesine sebep olabilmektedir. Bu çalışmada basiretsiz bir biçimde kullanılan ve sınırlar iyi çizilmemiş iktisadi özgürlüklerin, “hak” mefhumu ile çatıştığı noktaların tespitine dair ülkemizden bazı örnekler verilerek uygulamada yaşanan sorunların görünür kılınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal liberalizasyon, iktisat, hak ve özgürlükler

**THE LIMITS AND PROBLEMS OF ECONOMIC RIGHTS
AND FREEDOMS IN THE RECENT LIBERALIZATION
EXPERIENCE: THE TURKEY CASE**

ABSTRACT

Globalization and the current liberalization experience indicate that economic factors affect individuals and families more than ever. In this context, the concepts of "freedom" which means the pre-law freedom and "right" which means the will and interests recognized and protected by the law and their practical implications, have an importance in terms of the boundaries of rights and freedoms.

The main scope of this study is based on the evaluation of the limits and problems of economic rights and freedoms which are an important part of human rights, in the context of liberalization experience including today's financial liberalization. The process leads some contraction in economic and social rights in one hand. On the other hand, uncontrolled and unlimited use of the economic freedoms leads to violate in basic human rights. In the present study, it's aimed to make visible the problematic areas experienced in Turkey, due to conflicts aroused by the imprudently and bad-bordered economic freedoms and to define the points conflicting with the concept of "right" by giving some crucial examples.

Keywords: *Financial liberalization, economics, rights and freedoms*

GİRİŞ

1980'lerden itibaren baş gösteren ve 2000'ler ile ivme kazanan günümüz liberalizasyon tecrübesine tekabül eden finansal liberalizasyon sürecinde iktisadi özgürlüklerin genişletilmesine yönelik talepler, temel insan haklarının ihlal edilmesine sebebiyet verebilir bir konuma gelmiştir. Zira liberalizasyon sürecinin günümüzdeki aşaması, iktisadi özgürlüklerin alabildiğine genişlediği ve sistemin bu özgürlükleri talep ettiği bir süreçtir. Özgürlüklere dair sözkonusu talep ve genişlemelerin eş zamanlı gerçekleşmesi ise, elbette ki tesadüf değildir. Yine günümüz liberalizasyon tecrübesinin iktisadi özgürlükler boyutu; gelir, sermaye ve kredi konularını merkeze alır bir şekilde yürümek-

tedir. Gerçek ile zaman arasındaki dengenin bozulmasında dayanan kredi sistemi, bir gerçeklik ile örtüşmesi gereken iktisadi ve sosyal hak ve özgürlüklerin varlığında bazı sorunlara yol açmaktadır.

Bretton Woods Sistemi'nin çöküşü, finansal liberalizasyon ve Washington Konsensüsü, insanların temel iktisadi ve sosyal hak ve özgürlüklerinde bazı değişimlerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu değişimde finansal liberalizasyonun üretime katılmaksızın tüketim ve dağılım üzerinden işleyen yapısı da son derece etkilidir. Kapitalist mekanizmanın haklara yönelik yaklaşımında teorilerin işlevsiz kaldığı, uygulamanın ise teori ile örtüşmediği zeminler çoğalmaktadır. Diğer bir ifade ile; hukuk ile korunan iktisadi bir hak ya da özgürlük, bir başka açıdan hukuksuz bir işleyişe sebep olabilmekte, bazı durumlarda iktisadi hak ve özgürlükler temel insan hak ve özgürlüklerinin önüne geçebilmekte ya da bunları sınırlandırabilmektedir. Söz konusu sorunlar finans piyasalarını daha iyi kurgulamış ülkelerde fazla yaşanmazken, özellikle ülkemiz gibi yükselen piyasalara sahip ülkelerde ciddi sorunlar doğurabilmektedir. Söz konusu durum, kapitalizmin yapısal sorunlarının, hukuki mekanizmalar ve kurumsal araçlarla giderilmesinden kaynaklanmaktadır(Balkır, 2009: 234).

Haklar ve kökenlerine dair tartışmaların geçmişi oldukça eskidir. Hak ve özgürlükler, ifade ettikleri düşünülen anlam ile farklı kesimlerce her geçen gün daha sık başvurulan bir kavram haline gelmiştir. Hem dünyevi hem de inançlı filozoflar, doğal hakların ilkelere formüle etmek için yüzyıllarca çaba sarf etmişlerdir. Politikacılar ise, insan haklarını özgürlük ya da ifade özgürlüğü ile ilişkilendirmektedirler(Anleu, 1999: 201). Hak ve özgürlükler, zamana, coğrafyaya, ülkelerde hakim olan iktisadi ve sosyal zihniyete ve bu zihniyet içerisinde yerleşen hukuk kurallarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu bağlamda hukuk sistemi merkezi bir rol oynamaktadır(Anleu, 1999: 209). Haklar esasen ihtiyaçlardan kaynaklanmakta ve mesruiyetlerini ihtiyaçlar ekseninde bulunarak sağlamaktadırlar.

1930'lu yılların büyük depresyonu ve sonrasında meydana gelen kitlesel işsizlikten alınan derslerin bir neticesi olarak 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde iktisadi, sosyal ve kültürel haklar, geniş bir biçimde yer almaktadır(Ravlich, 2008: 2). Söz konusu haklara sınırlar çizilmeye başlanması ise, 1950'lerden itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğindeki liberal elit çevrelerin tartışmalarıyla birlikte gerçekleşmeye başlamıştır(Ravlich, 2008: 14). Esasen günümüzün küreselleşen dünyasında, bireylerin diğer bireylere karşı olan görev ve yükümlülükleri ülke sınırları aşarak genişlemektedir(Papaioannou ve diğerleri, 2009: 805).

İkinci kuşak haklar olarak adlandırılan iktisadi, sosyal ve kültürel haklar, iktisadi küreselleşmeye karşı meydan okumaktadır. İktisadi küreselleşmeye tutarlı bir şekilde meydan okumaya en yakın olan unsur ise *hak rejimleri*dir. İktisadi küreselleşmenin, bu hedefler ile tutarsızlığı ise son derece aşikârdır. Oysa kalkınmanın bir formu olarak ele alındığında küreselleşme; iktisadi, sosyal ve kültürel hakları da birinci kuşak haklar olan medeni ve siyasi haklar kadar dikkate almalıdır. Kalkınma da, hakkaniyet ve sosyal adalet ile beslenen iktisat politikalarına dayanmak zorundadır. Bununla birlikte, böylesi bir hak-temelli küreselleşme, çoğu uluslararası kalkınma kuruluşunun yaklaşımı olmaktan çok uzaktır(Ravlich, 2008: 15-17).

İktisadi ve sosyal haklar genellikle insan haklarının bir önkoşulu olarak değerlendirilmektedir. Literatürde iktisadi ve sosyal hakların genişletilmesine yönelik oldukça fazla akademik yayın bulunmasına karşın, sözkonusu hakların temel hakları zedeleyebileceği durumlara fazla yer verilmemiştir. Esasen bu çalışmanın amacı, birbiri ile iç içe gibi gözükken kümelerde yer alan temel haklar ile iktisadi ve sosyal hakların kısmen birbirlerini ihlal edebildiği durumlara işaret etmektir. Sözkonusu kesişmeler özellikle finansal liberalizasyon süreci bağlamında daha görünür olduğundan çalışmada bu sürece dair bir yorum getirmek amaçlanmıştır.

Bu çalışmada iktisadi ve sosyal hak ve özgürlüklerin finansal liberalizasyon sürecinde nasıl bir değişim sürecine girdiği konusu Türkiye’de yaşanan sorunlarla birlikte ele alınacaktır. Zira, finansal liberalizasyon sonucunda gerçekleşen gelir dağılımındaki bozulmalar ve yoksulluk ile gerek insan hakları gerekse iktisadi ve sosyal haklar arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Ancak finansal liberalizasyon sürecinde basiretsiz bir şekilde kullanılan iktisadi özgürlükleri değerlendirirken, yoksulluğa rağmen diğer bir diğer tarafta zenginliğin artmasından(Koray, 2010: 1) kaynaklanan tezat durumu da dikkate almak gerekmektedir. Çalışmada günümüz liberalizasyon tecrübesi ile hak ve özgürlüklere dair teorik açıklamalardan sonra, ülkemizde yaşanan sözkonusu hak ve özgürlük çatışmalarına dair örnekler verilecek ve değerlendirmeler yapılacaktır.

1. KÜRESELLEŞME VE FİNANSAL LİBERALİZASYON

1930’larla birlikte, uluslararası iktisadi normlar ve kurallar bakımından *sistem değişikliği* denecek kadar esaslı iki farklı tecrübe yaşamıştır. Keynesyenizm ile karakterize olan ve uluslararası Bretton Woods Anlaşmasıyla yönetilen ilk sistem, 1945-1975 arasındaki

döneme tekabül etmektedir. Bretton Woods sisteminin aksaması sonrasında başlayan ikinci sistem ise 1980-2000 dönemini kapsamaktadır ve dünya çapındaki ilk kredi krizinin meydana geldiği 2007-2008 yıllarına kadar hüküm sürmüştür. İkinci sistem, neo-liberalizm, tüm ülkeler için benzer politikaları uygulamaya koyan Washington Konsensüsü ya da küreselleşme konsensüsü olarak anılmaktadır (Wade, 2008: 5).

Küreselleşme, deregülasyon, liberalizasyon, ve son dönem liberalizasyon tecrübesi özelinde finansallaşma, birbirleri ile bağlantılı iktisadi ve sosyal süreçleri bünyelerinde barındırmaktadır. Bu bağlamda neo-liberal süreç ile bağlantılı olarak küreselleşme mefhumu, sosyal ilişkilerin ve kurumların coğrafi ve zamansal genişlemesine ve derinleşmesine işaret etmektedir. Neo-liberal politikaların devlet ve siyaset anlayışının temel ögesi olarak sunduğu insan haklarına karşın, küreselleşme kazanılmış iktisadi ve toplumsal hakların kaybedildiği bir sürece işaret etmektedir(Şahin, 2009: 174). Küreselleşme ile birlikte olağan günlük faaliyetler artan bir şekilde dünyanın diğer tarafında meydana gelen olaylardan etkilenmeye başlamıştır. Dolayısıyla, yerel grupların ve toplulukların uygulama ve kararları küresel çapta önemli yankılanmalar yapabilmektedir(Anleu, 1999: 206).

Finans sektörünün, reel sektörü geride bırakacak şekilde genişlemesi ve yaygınlaşması, iktisadi gücün de dünya üzerindeki hegemonyasını derinleştirmiştir. Böylelikle servet sahiplerinin çıkarlarına hizmet eden bir kenetlenme gerçekleşmiştir. Finansal sektörün temel unsuru olan kredinin gerçek ile zaman arasındaki dengeyi bozan yapısı ise, iktisadi ve sosyal pek çok sorunun meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu sorunların hukuki altyapısında boşluklar olan coğrafyalara temerküzü ise, iktisadi birtakım hak ve özgürlüklerin sınırlarına dair sorunları da beraberinde getirmiştir. Nitekim liberalizmin iktisadi yönünün, devlete sadece kapitalist piyasanın düzgün işlemlerini sağlayacak bir hukuk düzeni kurmak ve güvenliği sağlamak görevi biçmekle sınırlı kaldığı durumlarda(Balkır ve diğerleri, 2009: 119) iktisadi ve sosyal hak ve özgürlüklerin sınırlarına dair sorunlar da gündeme gelmektedir.

2008 finansal krizi ve beraberindeki Mortgage krizi, konut hakkının elde edilmesi için basiretsizce kullanılan iktisadi özgürlüklere ve meydana gelen sorunlara bir örnek teşkil etmektedir. Hak ve özgürlüklerin genişlemesi ve basiretsiz kullanımı kadar daralması da bazı sorunlara yol açabilmektedir. Örneğin, rekabeti arttırmak adına, koruma standartlarında büyük ölçüde azaltmaya gidilmesi; sosyal güvenlik hakkında azaltma ve iş güvencesinin ortadan kaldırılma

tehlikesini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin dayattığı hukuk düzeninin araçsal kullanımı; hem iktisadi özgürlüklerde gerilemeye neden olmakta, hem de daraltılan iktisadi özgürlükler hak erozyonlarına yol açmaktadır(Balkır, 2009: 236).

2. İKTİSADİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

İnsan hakları ve iktisat, insanlığın kendisini muhtemelen en çok kısıtlayan unsurlar olan korku ve isteklerden kurtulmasına son derece katkı sağlamaktadır. İnsan hakları insanları korkudan, iktisat da insanları isteklerin sınırlayıcılığından kurtarmaya çalışmaktadır. Esasen, arzu ve isteklerden özgür olmadıktan sonra gerçek bireysel özgürlükten bahsedilemez. Ayrıca ifade özgürlüğü olmaksızın gerçek iktisadi seçimlerden de bahsedilemez. Bu nedenle, iktisatta insan hakları boyutu bulunduğu kadar, insan haklarında da iktisadi bir boyut bulunmaktadır. İnsan haklarındaki gerileme, ya da bu hakların basit olarak ifade edilememesinden doğan eksiklik, sağlıklı bir iktisadın hatalı işleyişinin neticesi olarak görülmemelidir. Bilakis bu durum, hatalı bir iktisadın sağlıklı olarak işletilmesinden kaynaklanmaktadır. İktisat, hızlı bir bakış ile, Neo-klasiklerden Marksistlere ve Post-Keynesyenlere kadar en azından yirmi farklı iktisadi düşünce okulunu ve zaman içindeki değişimlerini içermektedir. Ana iktisadi akımların insan haklarına nasıl bir anlam yüklediği (*rakip ya da tamamlayıcı - competing or completing*)(Branco, 2009: 1-3) son derece önem arz etmektedir.

Günlük dilde, ahlâk ve hukuk terminolojisinde sıklıkla kullanılan *hak* kavramından bahsetmek gerekirse, bu kavramı açıklayan üç öğreti bulunmaktadır. Bunlardan ilki, hukuki düzenin insana tanıdığı irade gücünü ifade eden *irade kuramına göre hak*tır. İkincisi, hukuki düzenin koruduğu unsurun çıkarlar olduğunu savunan *çıkarcı kuram*ıdır. Sonuncusu ise, her iki kuramın eksiklerini gidermek için kullanılan *analitik çözümler*dir(Özdemir, 2010: 194). Temel haklar ile kişi hakları iç içedir. Temel haklarla ilgili kurallar (Anayasa, m. 36-40) bulunmakla birlikte, doğal hukuk anlayışına göre korumanın özü, insan haklarının *dokunulmazlık*, *devredilmezlik* ve *vazgeçilmezlik* özelliklerinde saklıdır(Tekelioğlu, 2008: 6).

Karel Vasak'ın klasik ayrımına göre insan hakları; birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar olmak üzere üçe ayrılmaktadır(Waldron, 1993: 339). Bu üçlü ayrım, insan haklarının tarihsel gelişimine içkin olup, hiyerarşik bir sıralamaya işaret etmemektedirler. Bu durum, kavramsal

olarak doktrinde *insan haklarının bütünselliği* olarak yer almaktadır (Şahin, 2010: 717). Buna göre, burjuvazinin feodaliteye karşı verdiği savaşımdan doğan (Şahin, 2009: 174) *birinci kuşak haklar* (medeni ve siyasal haklar), 17. ve 18. yüzyıl liberal bireyciliği ile ilgili olarak temlini burjuvazide bulmuş olan (negatif) özgürlüklerdir. Özgürlük düşüncesine dayanan bu haklar, bireyi devletin ihlallerine karşı korurlar(Şahin, 2010: 717). Toplumsal eşitsizliklere karşı verilen siyasal ve toplumsal savaşımdan doğan(Şahin, 2009: 174) *ikinci kuşak haklar* (iktisadi, sosyal ve kültürel haklar) ise, başlangıçta, özellikle işçi sınıfı ile ilgili olan ve sömürülen insanların haklarına vurgu yapan (pozitif edimli) insan haklarıdır(Şahin, 2010: 717). Bu haklar, devlet müdahalesine dayanırlar ve temelde sosyal eşitliği gerçekleştirme iddiasına sahiptirler(Şahin, 2010: 718). İkinci kuşak haklar, yoksulların temel gereksinimlerini karşılamak, herkesin insan haklarından yararlanabilmesini sağlamak ve insan haklarının mutlu bir azınlığın ayrıcalıkları olmasını önlemek üzere tasarlanmıştır(Balkır, 2009: 239). *Üçüncü kuşak haklar* (dayanışma hakları-halkların hakları) ise, üçüncü dünya milliyetçiliğini yansıtan ve kaynakların evrensel dağılımını savunan haklardır. Bu haklar, kolektif nitelikte olup, kardeşlik fikrine dayanırlar ve uluslar arası işbirliğini gerektirirler(Şahin, 2010: 718).

Birinci kuşak hakların aksine, ikinci kuşak haklar etkin sorumlu, yeniden dağıtıcı ve düzenleyici bir devleti gerektirmektedir. Böylece iktisadi, sosyal ve kültürel haklar için gerekli olan kaynak ve hizmetler sağlanabilmektedir. Devlet bu alandaki sorumluluklarından feragat ettiğinde ise, sözkonusu hakların tam olarak uygulanabilmesi için gereken koşullar da azalmış/ortadan kalkmış olur(Richards, 2000: 204). John Locke, insanın tüm doğal haklarının (yaşam, özgürlük ve mülkiyet hakkı) korunmasını ve bunun için de devletin gerekli olduğunu savunmuştur(Çetin, 2001: 219). Günümüz dünyasında devlet bir yandan hak ve özgürlüklerin teminatı konumunda iken, diğer yandan da bu hak ve özgürlükleri ortadan kaldırabilecek en güçlü tehlike konumuna gelmiştir(Çimen, 2011: 26). Hak kavramı ile bağlantılı diğer kavramlar ise hak ve özgürlüklerin sınırları ifade eden *had* ve sınırların çiğnenmesini ifade eden *ihlal* kavramıdır.

I. Dünya Savaşı sonrası Batı toplumlarında meydana gelen iktisadi ve sosyal sorunlar neticesinde sosyal haklar belli başlı anayasalarda düzenlenmeye başlanmıştır. Örneğin 1919 tarihli Alman Cumhuriyeti (Weimar) Anayasası'nda iktisadi hayatın adalet kurallarına göre ve herkese, insanlığa yaraşır bir biçimde düzenleneceği hükmü yer almaktadır(Cansel, 16 Mart 2012: 16). 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin ikinci maddesinde ise; "*tüm siyasal*

toplulukların amacı, insanın doğal ve zaman aşımı ile kaybedilmeyen haklarının korunmasıdır” hükmüne yer verilmektedir(Göze, 1977: 5). Türkiye’de sosyal hakların gelişmeye başlaması, batıda yaşanan gelişmelere koşut olarak, II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu hakların anayasal olarak güvence altına alınması ise, gecikmeli olarak 1961 Anayasası ile gerçekleşmiştir. 1961 Anayasası’nda ve 1982 Anayasası’nda sosyal devlet ve sosyal adalet ilkeleri ile sosyal ve iktisadi haklar listesine yer verilmiştir(Ulusoy, 2011: 257).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bütün halklar ve uluslar için ortak bir başarı ölçüsü olarak pek çok hakkı kapsamı içine almıştır. İktisadi ve sosyal haklar sözkonusu olduğunda genel olarak, herkesin kendisi ve ailesi için refah içerisinde ve sağlıklı bir yaşam sağlayabilecek belirli bir hayat standardına sahip olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu hak, yiyecek, giyinme, konut, sağlık hizmetleri, zorunlu sosyal hizmetleri ve iş güvencesini (hastalık, malullük, yaşlılık, dulluk ve kişinin kontrolü dışında gelişen tüm geçimini sağlayamama durumlarında işsizliğe karşı korunma önlemlerini) de içermektedir. Ayrıca anne ve çocukların özel bakım ve yardım hakları da mevcuttur (Neubeck, 2006: 5). Eğitim hakkı, çalışma hakkı, sendika üyeliği hakkı, işçi hakları, eşit işe eşit ücret hakkı, mülkiyet hakları da sıklıkla bu kapsamda zikredilmektedir.

Demokratik ve liberal bir sistemde, temel hak ve özgürlüklerin merkezinde iktisadi hak ve özgürlükler yer almaktadır. Sözkonusu hakların öneminden dolayı *mali, parasal, dış ticaret, rekabet, gelir dağılımı, sosyal güvenlik* gibi konuları kapsayan spesifik anayasaların yapılması bile önerilmiştir(Çimen, 2011: 26). Günümüzde; gıda, çalışma hakkı, konut hakkı, sağlık hizmetlerine erişim ve insan onuruna yakışır hayat sürmek için gerekli tedbirleri almak konularına hemen hemen tüm demokratik ülkelerin anayasalarında yer verilmektedir. Bu durum, her devlete kendi vatandaşları için sosyal haklar sağlamaları konusunda sorumluluk yüklemektedir(Dişbudak ve Bozkulak, 2010: 84). Bununla birlikte, uluslararası sözleşmelere konu olmuş olsalar da, her dönemde ve her koşulda sosyal haklar konusunda kararsızlıklar ve belirsizlikler mevcuttur(Koray, 2010: 19).

İktisadi ve sosyal hakların oluşumunda esasen ilgili bilimlerin doğa bilimlerini taklit çabasından bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, doğa bilimlerinin toplumsal hiyerarşideki yerinden yararlanmak isteyenler ile felsefenin entelektüel çağrışımlarından vazgeçmek istemeyenler arasındaki çatışmalardan doğan bir tartışma da sözkonusudur. 19. Yüzyılın ikinci yarısı ve özellikle son çeyreğinde kendini

doğa bilimlerine benzetme konusunda en tutkulu hatta en saplantılı olan bilim dalı ise iktisat olmuştur. İktisat niceliklerle uğraştığından bu uğraşı, sözkonusu isteğine meşruluk kazanmasına vesile olmuştur. İktisadi hakların şekillenmesi konusunda iktisat biliminde rasyonalite ve bunun sınırları üzerine düşünmek de gerekmektedir. İktisadın giderek deneysel bir bilim haline dönüşmeye başlamasıyla birlikte, insanın giderek biyolojik bir varlığa indirildiği(Yılmaz, 2010) bu sürecin önemli bir parçasını finansal liberalizasyon süreci oluşturmaktadır. İktisadi hak ve özgürlüklerin klasik hakları yutarcasına bir hal alması da özellikle bu süreçte daha gözlemlenebilir bir nitelik kazanmıştır.

İktisadi haklar, birey lehine belirli bazı iktisadi amaçları gerçekleştirecek olan haklar olarak tanımlanmaktadır. Başlıca iktisadi haklar, mülkiyet hakkı, sözleşme ve özel girişim özgürlüğüdür. İktisadi hakların iki temel işlevinden ilki, makul ve tatmin edici bir yaşam düzeyinin sağlanması için gerekli yetkileri bireye sağlamak; diğer ise, bireyin iktisadi ve sosyal özgürlüğü için temel oluşturmaktır(Algan, 2006: 16-18).

Sosyal haklar, bireylerin durumunu düzeltmek amacıyla devlet tarafından tanınan haklar olup, sosyal eşitsizlikleri törpülemeye hizmet etmektedir. İktisadi ve sosyal hakları birlikte anan yaklaşım için; sosyal haklar, iktisadi içerikli özgürlüklerin içinde özel bir kategoridir ve çalışanların sahip oldukları hakları ifade etmektedir. Bununla birlikte sosyal hakları, iş yaşamına (Algan, 2006: 12-13) ya da sadece iktisadi temelli haklara indirmek doğru değildir. Sosyal haklar; iktisadi ve sosyal eşitsizliklere tepki niteliğindeki haklar olduğundan, iktisadi haklar ile sosyal haklar arasındaki ilişkinin esas yönü zıtlık üzerine kuruludur (Balkır, 2009: 239). Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından en çok etkilenen hak kategorisi olan sosyal hakların belirleyici özelliği, toplumdan bireye doğru ve yararlandırıcı yönde olmalarıdır. Çalışma hakkı, çalışma özgürlüğü ve sosyal güvenlik hakkı herkesin sahip olması gereken en temel sosyal haklar arasındadır. Sendika özgürlüğü, grev hakkı ise, toplu sosyal haklar kapsamındadır(Balkır, 2009: 238-239). Sosyal haklar kavramı; sosyal refah devletinin doğuşundan bu yana vatandaşlık ve toplumsal içeriği ile ilişkilendirilmiştir. Neo-liberal süreçte vatandaşlığın daha dar bir çerçeveye sıkıştırılması, sosyal hakların daraltılması ile gerçekleştirilmiştir (Özkazanç, 2009: 248).

İktisadi ve sosyal hakların, insan hakları içerisindeki yerine bu hakları ikincil haklar olarak gören liberal bakış ve bu hakları temel

hakların olmazsa olmaz koşulu olarak gören, liberalizme eleştirel bakış içerisinde değerlendirmek mümkündür. İkinci kuşak haklar, sağlam yaptırım mekanizmalarıyla güvencelenmediklerinden dolayı, pratikte de ikincil konumda kalmışlardır. Bununla birlikte, küreselleşmenin eşitsizlikleri ve dışlayıcı ayrımları derinleştiren işleyişi ve neo-liberal hegemonya, sosyal ve iktisadi hakları, ikincilleştirmenin ötesinde inkâr etme noktasına gelmiştir. İktisadi ve sosyal haklar, insan haklarının geliştirilmesine dönük tarihsel gelişmede ve sözkonusu hakların içeriklerinin belirlenmesine yönelik ideolojik ve siyasal mücadelede önemli bir uğrak noktasıdır. İktisadi ve sosyal haklar, hem insan haklarının kişi/özneleri esas alan yorumu ile kollektif özneleri gözeten yorumu arasındaki, hem de insan hakları ile yurttaş hakları arasındaki gerilimlere de işaret etmektedir(yy, “Yoksulluk ve İnsan Hakları” 18 Mart 2012: 1).

Hukukun en temel kavramlarından biri olan özgürlük kavramına dair anlayış, yüzyıllar içerisinde değişim göstermiştir. Özgürlük herkese tanınmış bir insan hakkıdır. Ancak bütün haklar özgürlük demek değildir. Hak, özgürlüğün usûli güvencesi ve gerçekleşme aracı olarak nitelendirilebilir. Özgürlük ise fiili durumu ifade etmektedir. Esasen özgürlük kavramı hukuk ile düzenlenmemiş, hukuk öncesi serbestliği ifade etmekte iken; hak kavramı, hukuk düzeni tarafından tanınan ve korunan irade ve menfaatleri ifade etmektedir(Tekelioğlu, 2008: 10-11). Hukukun üstünlüğü kimi zaman iktisadi eşitsizliklere sebep olmaktadır. Güvenlik adına piyasaya müdahale etmenin özgürlükleri ortadan kaldıracığı endişesi ve özgürlük adına maddi özveride bulunmanın kaçınılmazlığı da bu düşünce kapsamında dile getirilmektedir. Diğer bir ifade ile toplumda oluşan birtakım eşitsizlikleri gidermeyi amaçlayan hak temelli yaklaşımlar, özgürlükleri tehlikeye sokacak yaklaşımlar olarak değerlendirilmektedir(Koray, 2010: 20).

Günümüzde dünyanın özgürlüğe yönelik bakışı değişmiştir ve özgürlüklerin kötüye kullanıldığı toplumlarda bile bu konu sorgulanmaya başlanmıştır. Baskıdan kurtulma anlamındaki geleneksel özgürlük anlayışı, zaman içinde çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. Günümüzde özgürlüğe bireylerin gelişme potansiyellerini önleyen tüm engellerden kurtulmaları anlamı da yüklenmektedir. Maslow'un motivasyon kuramında vurguladığı bu boyutuyla özgürlük, bireyin devletten beklentilerini artırmakta ve bireysel haklar alanını da genişletmektedir. Geleneksel inanç ve yaşama dair özgürlükler, *müşamahayı* ve bireyin kendi kendini sınırlamasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, bireysel hakları ve sosyal kazanımları ön plana

çıkararak modern özgürlüklerde bir grubun hak ve kazanımları, diğer grupların kaybı anlamına gelebilmektedir (Dereli, 2000: 44-45). Modern toplumlarda özgürleşen bireylerin sözkonusu bu özgürlüğün bedeli olarak, daha çok risk ve belirsizlikle karşı karşıya oldukları da bilinmektedir (Bozkurt, 2000: 187). Bu bedel, finansal liberalizasyon sürecinde pek çok insanın omuzlarına yüklenmiş, dolayısıyla hak ve özgürlüklerin sınırlarına dair bazı genişlemeler ve bazı daralmalar uygulamada muhtelif sorunları da beraberinde getirmiştir.

3.HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLARI VE TÜRKİYE'DE YAŞANAN SORUNLAR

3.1. İktisadi Hak ve Özgürlüklerin Sınırları

Hak ve özgürlükler bağlamında hukuk, siyasal iktidar ve toplumsal rızanın kesiştiği meşruiyet alanı olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2002: 9). Bu bağlamda, iktisat, insanların kendi davranışlarını kısıtlama aracı olarak başvurduğu hukukun sınırlarını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Buna mukabil, hukuk da iktisada kurumsal çerçeve sağlamaktadır (Yay ve Kama, 2009: 5). Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması, insan hakları hukukunun en önemli ve karmaşık konularından birini oluşturmaktadır. Sınırlamaya konu olabilecek haklar, sınırlamanın nedenleri ve sınırlamanın ölçü ve sınırı gibi konuların çözümü de karmaşıktır. Genel olarak iktisadi, sosyal ve kültürel hakların, diğer insan hakları için de geçerli olan genel güvencelere ve sınırlamalara konu olabileceği belirtilmektedir (Algan, 2006: 438-439).

Esasen özgürlüklerin sınırsız olmadıkları ilkesi, özgürlük ve otorite dengesinin sağlanması ile ilgilidir. Özgürlüklerin toplum yaşamından soyutlanarak ele alınamayacağı gerçeği, tüm insan hakları belgelerinde özgürlüklerin sınırları olduğunun kabulüne sebep olmuştur (Tekelioğlu, 2008: 28).

Ana akım geleneğindeki sosyal bilimci ve iktisatçılara göre iktisat yasaları, insan hakları ve sosyal haklara üstün olmalıdır. Bu düşünceye göre, iktisadi yasaların egemen olduğu dünyada daha fazla özgürlük ve kendini gerçekleştirme olanağı mevcuttur. Ayrıca, isteklerin gerçekleştirilemediği bir dünyada, özgürlüklerin gerçek özgürlükler olamayacağı, insan haklarının yerleşmediği ve ifade özgürlüğünün bulunmadığı yerlerde gerçek bir iktisadi seçimden de bahsedilemeyeceği ifade edilmektedir (Dişbudak ve Bozkulak, 2010: 103-104).

Piyasa mekanizmasında iktisadi, sosyal ve kültürel hakları en azından asgari düzeyde garantileyecek bir mekanizma bulunmamaktadır. İnsan haklarının iktisat diline tercüme edilemediğini ileri süren (Dişbudak ve Bozkulak, 2010: 105) Couret Branco'yu destekler biçimde bir kesim iktisatçı ve araştırmacı, büyüme ve kalkınma hedefleri açısından temel insan hakları ihlallerinin varlığını zorunlu görmektedirler (Uzun, 2009: 295). Oysa kişi hak ve özgürlükleri ile mevcut otorite arasında dengenin sağlanması zorunludur. (Tekelioğlu, 2008: 32)

Hak ve özgürlüklerin sınırlarına dair teorik tartışmalar bu minvalde süregiderken, uygulamada bazı boşluklar oluşmakta ve sorunlar yaşanmaktadır. Örneğin bir kişinin hak ve özgürlüğünü teminat altına alan bir düzenleme, konuyla doğrudan ilgisi olmayan bir başka kişinin hak ve özgürlük sınırlarını çiğneyebilmektedir. Ülkemizde yaşanan bu ve benzeri olayları incelemek, hak ve özgürlüklerin sınırlarından kaynaklanan sorunları somutlaştırmak bakımından önem arz etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında sözkonusu durumlar aktarılacaktır.

3.2. Türkiye'de Yaşanan Sorunlar

Son yıllarda ülkemizin iktisadi haklar alanında fazla bir gelişme göstermediğini söyleyen görüşe ek olarak; iktisadi özgürlüklerde ise basiretsiz ve haksız bir genişleme yaşandığını söylemek mümkündür. Zira, günümüz liberalizasyon tecrübesi göstermektedir ki, iktisadi özgürlüklerde alabildiğine bir genişleme yaşanmaksızın kapitalist sistem işleyişini garanti altına alamamaktadır. Günümüzde yaşanan liberalizasyon, finansal liberalizasyon olduğundan, basiretsiz özgürlüklerin iktisadi haklar üzerinden genişletilmeye çalışıldığı da aşikardır. Nasıl ki refah devleti sınıai bir *yedek orduyu* her an aktif hizmete hazır şekilde tuttu ve hizmetlerine ihtiyaç duyulmadığında ise doğru şekilde muhafaza etti(Dişbudak ve Bozkulak, 2010: 91) ise, finansal liberalizasyon ve getirdiği basiretsiz özgürlükler de iktisadi haklar söylemini kullanarak *kredi tüketmeye hazır bir nüfusu*, ev, araba, ihtiyaç vb. şekillerdeki suni gereklilikler ile sisteme bağlı tutmayı başarmıştır. Temel hakların sınırlarını ihlal eden iktisadi hak ve özgürlüklere dair uygulamada gözlemlenen bazı sorunlar şunlardır:

Günümüz liberalizasyon tecrübesinin hak ve özgürlüklere dair bir boyutunu, kredi kullanan ve temerrüde düşen kişiler ile kartzede olarak adlandırılan bireyler oluşturmaktadır. Kredilerin fütursuzca ve basiretsiz bir şekilde kullanılması, kredilendirme yapılırken

bireylerin ya da hanehalklarının gelirlerinin göz önüne alınmayışı ya da yetersiz denetimler, bir dizi iktisadi ve sosyal sorunu beraberinde getirmiştir. Yüksek oranlı gecikme faizleri karşısında; icra, haciz, intihar ve evliliklerin sarsılması¹ ile psikolojik olarak birçok sorunla baş etmeye çalışan aile fertlerini beraberinde getiren bu süreç; iktisadi özgürlüklerin basiretsizce kullanılması neticesinde temel insan haklarının zedelendiği durumlara has örnekleri bünyesinde barındırmaktadır. Zira bu basiretsiz kredilendirme neticesinde kredilerin takibe dönüşüm oranları artmış, temerrüde düşen bireyler sözkonusu temerrüdün hukuki neticelerine aileleri ile birlikte katlanmak durumunda kalmışlardır. İktisadi ve soysal bir birim olan aile, iktisadi olayların en önemli unsurlarından biridir. Ne var ki, kredi sözleşmeleri çoğu zaman ailenin korunmasına dair düzenlemelere(1982 Anayasası, Madde 41) muhalif bir şekilde işleyebilmektedir. Örneğin; evlilik, aile birliğinin geleceğini etkileyen ve dolayısıyla önemli konularda aile üyelerinin birlikte kararlar almalarına dayanan bir yaşam biçimidir. Evlilik ve aile birliğinin iktisadi geleceği ve mutluluğu açısından son derece önem taşıyan bazı hukuki işlemlerde karar verme yetkisinin eşlerden sadece birine tanınması, evlilik birliğinin amacı ile bağdaştırılamaz. Türk Medeni Kanunu'nun 193. Maddesinde; *“kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, eşlerden her biri diğeri ve üçüncü kişilerle her türlü hukuki işlem yapabilir.”* Hükmüne yer verilmiştir. 194. Maddesinde ise; *“eşlerden biri, diğerrinin açık rızası bulunmadıkça, aile konutu ile ilgili kira sözleşmesini fesh edemez, aile konutunu devredemez veya aile konutu üzerindeki hakları sınırlayamaz...”* şeklindeki yaklaşım ile kısıtlayıcı bir düzenleme getirilmiştir(Oy, 2003, 94-118). Ancak kanundaki sınırlamalara rağmen, kredi ekonomisi sürecinde ister ticari, ister bireysel borç olsun eşlerden birinin temerrüde düşmesi neticesinde, sahibi olduğu menkullere haciz işlemi uygulanmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu haciz işlemi sadece aile konutuna dair olmayıp hanehalkının içinde yaşadığı konuttaki kıymetli sayılan beyaz eşya vb. malları da içermektedir. Her ne kadar Türk Medeni Kanunu 202. Maddesinde evlilikte eşler arasında mal rejimi sözleşmesi yapılabileceği belirtilse de, uygulamada borçlunun yaşadığı hane içinde malların kime ait olduğuna bakılmamaktadır. Ancak haciz işlemi sonrası, açılacak istihkak davası neticesinde ilgili malların geri verilmesi Hâkim'in inisiyatifine bırakılmıştır. Neticede, sadece temerrüde düşen kişi değil, tüm hane üyeleri yaşananlardan etkilenmekte; gelir ve refah seviyelerinde görelî bir düşüş meydana gelmektedir. Borçlu dışındaki kişilerin süreç sonunda en iyi ihtimalle

¹ İnsan Haklar Evrensel Bildirgesi'nin 16. Maddesi'nde “Aile, toplumun doğal ve temel birimidir; toplum ve devlet tarafından korunur” hükmüne yer verilmektedir.

haklarını geri alabilmeleri mümkün olsa dahi, ailenin birliği, huzuru, ailede yetişen yeni neslin bu ve benzeri durumlardan psikolojik olarak etkilenmesi gibi bir dizi sosyal sorun silsilesi meydana gelmekte; borçlu kişinin ve ailesinin onuru zedelenmektedir. Bu konuya yönelik olarak TBMM'ne ev haczinin kalkmasına dair sunulan teklif kabul edilmiş ve nihayet 2012 yılında insanlık onurunu hiçe sayan bu uygulamadan vazgeçilmesi için gereken adımlar atılmaya başlanmıştır(Çetin, 2011: 343-345).

Esasen toplam harcamaları ücretleri arttırmadan arttırmanın tek yolu, halkın kredi mekanizmasını kullanmasını sağlamaktan geçmektedir. Sosyal devletin fonksiyonlarının bir kısmı bu şekilde bireylerin üzerine yığılmaktadır. Bu bağlamda krediler üretim, tasarruf ve tüketim fonksiyonlarını yerine getirmek için duyulan eksiklikleri kapatır bir mahiyete bürünmüştür. Neticede, eksik kalan tek yön ise bölüşüm olmuştur(Çetin, 2011: 342). Bununla birlikte, günümüzde kredi, bireylere bir tür tüketici hakkı ve esasen her vatandaşın sahip olması gereken temel bir iktisadi hak şekline bürünmüş olarak sunulmaktadır. Kredilere getirilen herhangi bir sınırlama ise, toplumun tümü tarafından devlet eliyle gerçekleştirilen bir misilleme, bir özgürlüğün sonlandırılması şeklinde algılanmaktadır(Baudrillard, 2008: 192). Oysa ki, durum tam aksidir. Sorun, tüketim noktasında özgürlüğe son vermekle ilgili olmayıp esasen ortada *yapay bir özgürlüğün* olmasıdır(Taşcı, 2011: 268). Bu hususa dikkat çeken isim olan Herbert Marcuse, liberal-kapitalist anlayış içinde, kitlelerin tüketim arzularının yönlendirmeye maruz kaldığını ve *gerçek* bir özgürlüğün olmadığını beyan etmiştir. Bu bağlamda, hedonist sarmalın tüketim dayatması, yapay bir özgürlüktür ve *alışveriş yapıyorum, öyleyse varım* seviyesinde bir var olma ızdırabına işaret etmektedir (Taşcı, 2011: 269).

Kredilere benzer basiretsiz özgürlük sunan iktisadi bir diğer unsur da çeklerdir. İktisadi kriz ve çarpık çek sistemi; işyerleri ve yuvaları dağılan, işsizlikle başbaşa kalan, kaçak bir şekilde yaşayan, tefecilerin eline düşen intiharı düşünen çek borçlularını meydana getirmiştir. Ayrıca, adına çek karnesi alınıp vergi mükellefi yapılan, buna karşın iş ile ilgisi ve bilgisi bulunmayan yaşlı anne, babası ya da akrabası hapiste olan bundan dolayı zor durumda kalan çok sayıda insan da bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)'nin konuya bakışı ise *ekonomik suça ekonomik ceza verilmesi ve hapis cezasının kaldırılması* yönündedir(Kızılot, 11 Mart 2012b: 1). Burada iktisadi bir suçun karşılığının hapis cezası olması, suç ve cezanın orantılı olması ilkesine (Türk Ceza Kanunu, 3. Madde 1 Fıkra) ters

düşmektedir. Ülkemizde gerçekleştirilen yeni düzenlemeler ile *ekonomik suça ekonomik yaptırım ilkesi* göz önüne alınmış ve hapis cezası ortadan kaldırılarak sözkonusu yanlış giderilmiştir. Bunun yerine karşılıksız çek düzenlemenin cezası olarak 10 yıl süre ile *çek düzenleme ve çek hesabı açma yasağı* uygulanacaktır(Kızılot 2011: 20-21). Ancak uzunca bir müddet işleyen bu uygulama, pek çok iktisadi ve sosyal sorun meydana getirmiştir.

Hak ve özgürlükler bağlamında sosyal politika alanını yakından ilgilendiren bir konu da, geçtiğimiz yıllarda gündeme gelen maaşına üçüncü kişiler (bankalar, mal aldığı firmalar vs.) tarafından haciz konulan işçinin iş sözleşmesinin haklı nedenle feshi konusudur. Yaşanan somut bir olayda, işçi hakkında değişik alacaklılar tarafından, çok sayıda icra takibi yapılması sebebiyle, işverenin ihtarına rağmen işçinin ücreti üzerinde konan haczi kaldırmadığı görülünce, işçinin işine son verilmiştir ve Yargıtay işvereni haklı bulmuştur(Kızılot, 11 Mart 2012a: 1). Yargıtay'ın bu kararına göre;

“İşçi ücretinin, borcu nedeniyle haczedilmesi, istisnaen davranış nedeniyle feshi geçerli kılmalıdır. İşçinin ücretinin sık sık haczi nedeniyle, objektif bir bakış açısı altında, işyerinin, örneğin muhasebe veya hukuk servisinde önemli zaman kaybına neden olacak şekilde çalışma sürecinin veya işyeri organizasyonunun olumsuz yönde etkilendiğinin kabul edilmesi halinde geçerli fesih nedeninin kabul edilmesi gerekir. Ancak bunun için işçiye önceden ihtar çekilmesi yerinde olacaktır.” (Yargıtay 9 H.D. 20.10.2008 Tarih, E.2008/3737, K.2008/27673 sayılı Karar).²

Sözkonusu somut olayda, ücreti üzerinde haciz bulunan işçi sayısı 164 olup, borcu yüksek olan işçi sayısı ise 15'tir (yy, Yargıtay Kararları, 16 Mart 2012: 232). Bununla birlikte, haciz işlemi toplu para bulmayı gerektirmekte ve işçilerin maaşından başka geliri bulunmadığının göz önüne alınması da gerekmektedir. Sonuç olarak, çalışanın ücretine çok sayıda haciz gelmesi neticesinde iş akdinin feshedilebilmesi, çalışma hakkına sınır getirmek anlamını taşımaktadır. Bu örnek, sınırsız ve basiretsiz bir şekilde kullanılan bir iktisadi özgürlüğün (kredi kullanma) iktisadi ve sosyal haklara getirdiği kısıtlamaları göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Ülkemizde iktisadi hak ve özgürlüklerin bir kısmı medeni hakları desteklememekte, var olanlarını da korumamaktadır. Konumuz

² İlgili diğer kararlar için Bkz. Yargıtay 9 H.D. 24.03.2008 Tarih, E. 2008/10363, K. 2008/6019 sayılı Karar ve Yargıtay 9 H.D. 02.02.2009 Tarih, E.2008/9800, K.2009/1012 sayılı Karar.

bağlamında, ülkemizde insanları gerçekleştirecekleri evliliklerden caydırıcı nitelikte olan iktisadi ve sosyal hakların kullanımına dair yaşanan sorunlara da dikkat çekmek gerekmektedir. Eşlerin birbirlerine ev, araba alması ya da birbirlerini banka hesabına ortak etmesi halinde *veraset ve intikal vergisi* ödenmesi gerekirken, mal ayrılığı rejimi seçilmemişse boşanma halinde gayrimenkullerin ve sözkonusu paraların vergiye tabi tutulmamasına yönelik uygulamanın varlığı bu duruma bir örnek teşkil etmektedir(Kızılot, 11 Mart 2012c: 1; Kızılot 11 Mart 2012d: 1). Yine, nikâhlı kadının yararlanamadığı (anne veya babası vefat eden kız çocuklarına bekâr oldukları sürece bağlanan yetim aylığı gibi) bazı avantajlardan nikâhsız yaşayan kız çocukları ile boşanmış veya dul kadınların yararlanabiliyor olması da(Kızılot, 11 Mart 2012e: 1) konuya dair verilebilecek bir başka örnektir.

İktisadi bir hak ve insan hakkı olan çalışma hakkında, çalışanların statülerine göre (işçi ya da memur olmalarına göre) yaşadıkları ayrımlar, bireyler üzerinde hak ve özgürlükler bağlamında birtakım sınırlamalar meydana getirmektedir. Örneğin, Anayasamızın 73. Maddesi uyarınca, verginin *mali güce göre* alınması gerekmektedir. Ancak, aynı ücreti alan işçi ve memurdan farklı gelir vergisi kesilmektedir(Kızılot, 11 Mart 2012f: 1). Bu şekilde aynı geliri elde eden kişiler arasında tüketim, tasarruf, yatırım ve kredi kullanımına yönelik farklılaşmalar meydana gelmektedir.

Yine benzer bir şekilde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile konut (*housing*) hakkı tanınmıştır. Ancak son dönem liberalizasyon tecrübesinin 2008 krizinde açık bir şekilde gösterdiği üzere riskli krediler, pek çok yoksul orta sınıf ailenin ev sahibi olabilmesi ve konut politikası için bir vekaletname niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte riskli kredilerde yaşanan kriz, piyasanın insan haklarını emniyet altına almaktan aciz olduğunun küresel düzeyde ve dramatik bir ifadesi niteliğindedir(Branco, 2010: 2-3). Krizin çıkış noktası ise, insan haklarına dair umursamazlıklar olmuştur. Burada da uluslararası ölçekte tanınmış bir insan hakkına ulaşabilmek için gereken kredi ihtiyacının finansal piyasadan sağlanması bireylere *kazanılmamış bir iktisadi özgürlük*, diğer bir ifade ile *yapay bir iktisadi özgürlük* tanımaktadır.

Bir diğer konu ise, 2012 yılının Temmuz ayında yürürlüğe girmiş olan yeni Türk Ticaret Kanunu'nun 358. Maddesine yöneliktir. Bu maddede, ticari hayatın olağan akışına aykırı bir şekilde, anonim ve limited şirketlerde, pay sahibi ve ortakların, *şirketten borç para çekemeyeceklerine* dair bir düzenleme bulunmaktadır(Kızılot, 11 Mart 2012g: 1). Bu düzenlemeye aykırı davranılması halinde hapis cezasına

kadar varan bir yaptırım sözkonusudur. Ancak, yeni Türk Ticaret Kanunu'nun *faiz ve ücret alma hakkı* başlıklı 132. Maddesindeki düzenlemeler ile, ana sözleşmede hüküm bulunması halinde, şirkete koyulan sermaye için faiz alınması serbest bırakılmıştır Kızılot, 11 Mart 2012h: 1). Sözkonusu düzenlemeler finansal serbestliği de içine alan günümüz liberalizasyon tecrübesinin olumsuz yönlerinden birini daha gözler önüne sermektedir. Borçlanma para cezası veya hapis cezası ile cezalandırılırken, faiz alınması düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.

İktisadi özgürlüklerin temel insan haklarını çiğnediği bir başka ve belki de en önemli alan, insanlık onurunun zedelendiği yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanma alanıdır. Günümüz liberalizasyon tecrübesinin, finansal kanallar vasıtası ile yoksulluğa ve gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olduğu bilinmektedir(Çetin, 2011). Yoksulluklar beraberinde yoksunlukları getirmekte ve gayri meşru faaliyet alanlarının ihtiyaç duyduğu insan kaynağının artmasına sebep olabilmektedir (yy, "Yoksulluk ve İnsan Hakları" 18 Mart 2012: 1). Küresel, bölgesel ve ulusal gelir dağılımının bir fonksiyonu olan yoksulluk ve yoksunluk bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilmektedir. Yoksulluğa insan hakları ihlali boyutundan yaklaşanlar dahi, gelir dağılımı boyutunu ihmal ederek kalkınma üzerinden bir yoruma varmaya çalışmaktadırlar. Oysa bu ilişkileri sistemlerden bağımsız bir şekilde açıklamak bir hata olacaktır(Koray, 2010: 3). Günümüz liberalizasyon tecrübesinde, tüketim kültürü ile birlikte emeği değersizleştiren ortam, yoksulluğu da insani olmayan bir yere yerleştirmektedir. Yoksulluk nedeniyle dışlanan ve sosyal dışlanma nedeniyle yoksullaşan kitle yoksulluk ve dışlamanın birbirine özdeş hale gelmesine neden olmuştur. Yoksulluk, sağlıklı yaşama hakkı başta olmak üzere kabul görmüş pek çok insan hakkının da ihlali anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, ikinci kuşak hakların insan hakları hareketi içinde merkezi bir role bürünmesi gerekmektedir (yy, "Yoksulluk ve İnsan Hakları" 18 Mart 2012: 1).

Tüm bu örneklerden daha genel bir sonuca ulaşmak gerekirse, sözkonusu uygulamaların finansal liberalizasyonun ihtiyaç duyduğu kaynaklara hizmet ediyor olduğu aşıkardır. Finansal süreç ve özellikle faiz olgusu, gelir dağılımını bozan(Çetin, 2011; Kurtipek, 2011) ve toplumsal barışı tehdit eden yönüyle, pek çok iktisadi özgürlüğün basiretsiz bir şekilde kullanılmasına dayanak sağlamakta ve bunun neticesinde de iktisadi ve sosyal haklarda ve hatta temel insan haklarında birtakım sınırlamalar ya da kısıtlılıklar meydana gelebilmektedir. Diğer bir ifade ile sözkonusu finansal işleyiş çarkı, bazı temel hakların sahip olduğu sahaya davetsiz bir şekilde girmekte ve ihlallerin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Sözkonusu sorunların bir kısmına çözüm üretmek amacıyla, ülkemizde finansal piyasalar ve bireysel kredilerin işleyişine dair son dönemde birtakım uygulamaların (kredi kartı asgari ödeme tutarının düzenlenmesi, gelire göre tek limit uygulaması vb.) hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Ancak bu uygulamaların istenen düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Yine de yeni uygulamaların başlayacağı dönemden öncesine nazaran, sorunları biraz olsun hafifleteceğini ve iktisadi hakların temel insan haklarını zedelemesinin bir nebze olsun önüne geçebileceğini öngörmek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Küreselleşme sürecine paralel olarak, 1980'lerle birlikte finansal liberalizasyon sürecinin de sinyalleri alınmaya başlanmıştır. 2000 yılından sonra, özellikle de 2008 finansal krizi sonrasında; gerisinde iktisadi ve sosyal bir enkaz bırakan finansal liberalizasyon dalgası, iktisadi hak ve özgürlükler ile bunların sınırlarına dair bazı soru ve sorunları gündeme getirmiştir.

Yaşamakta olduğumuz iktisadi süreç, küreselleşme ve liberalizasyona paralel olarak kişi hak ve özgürlüklerinin uluslararası boyuta taşındığı bir dönemdir. Bununla birlikte, insan mikro ölçekten makro ölçeye kadar pek çok konu üzerinde hak sahibidir. Örneğin kendi hücreleri, vücudu, ailesi, çevresi, yaşadığı toplum, dünya, ekolojik sistem ve hatta daha bilgisine ulaşamamış pek çok konu üzerinde hak sahibidir. Bunlar fizyolojik, psikolojik, sosyolojik, maddi ve manevi haklardır. İnsan haklarının yerel ve coğrafi kültürden bağımsız ve küresel bir mantık ile iktibas edilmesi, iktisadi hak ve özgürlüklerin sınırlarının ve bu sınırların ürettiği sorunların da farklılaşmasına sebep olmaktadır. Haklara dair boşluklar; gerek devlet ve vatandaşlar arasındaki, gerekse vatandaşların kendi aralarındaki veya bireylerin iktisadi birimlerle aralarındaki hak ve özgürlüklerin sınırlarını muğlaklaştırmakta ve bunların beraberinde gelen sorunları artırmaktadır.

Hem dünyada hem de Türkiye'de finansal liberalizasyon sürecinde iktisadi hak ve özgürlüklerin kullanımı ile ilişkilendirilebilecek sorunların önemli bir kısmı, sanal işlemlere ve türev ürünlere dayalı sistemin beraberinde getirdiği kredi, konut ve yoksulluk konularına yöneliktir. Bunun yanısıra, ticari hayat içinde önemli bir yere sahip olan çek kullanımı, çalışma yaşamına dair sorunlar ve hukuki düzenlemelerden kaynaklı birtakım sorunlar da bulunmaktadır.

Türkiye’de hak ve özgürlüklerin sınırlarından kaynaklanan sorunlara dair ana başlıklar; özellikle 2000 yılından sonra zaman içerisinde kartzede olarak adlandırılan kitlelerin oluşması, iktisadi konularda suç ve cezanın orantısızlığı, temerrüde düşme sebebiyle çalışma yaşamında meydana gelen sorunlar, vergilendirme sisteminin işleyişindeki yanlışlar, konut hakkına erişimdeki sorunlar, şirket-ortaklık-borç-faiz ilişkilerine yönelik olumsuz düzenlemeler, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın beraberinde getirdiği olumsuzluklar olarak sıralanabilir. Bu sorunlardan bazıları nispeten toplumun daha dar bir kesimini ilgilendirirken, kimisi ise daha geniş toplum kitlelerini içine çekmiş bulunmaktadır. Muhataplar sözkonusu sorunlardan bir şekilde ya zarar görmüş ya da sıkıntılı bir durumun içine düşmüşlerdir. Bununla birlikte, konulara doğrudan muhatap olmayan üçüncü kişilerin de olumsuz etkilendiği durumlar mevcuttur.

Esasen iktisadi ve sosyal haklar en temel insan haklarındandır. Eğer iktisadın ahlâk çerçevesinde işlemesi isteniyorsa, iktisat için insan değil, insan için iktisat düşüncesi yaygınlaştırılmaya çalışılmalıdır. İktisadın salt matematiksel ya da istatistiki açıklamaları; bazı eğilimleri olumlu olarak lanse etse de, bu olumlu tablonun oluşması için pek çok iktisadi ve sosyal hakkın sınırlandığını ya da hakları ihlal edebilecek birtakım özgürlüklerin basiretsiz bir şekilde kullandırıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Neticede, finansal kuruluşların ve iktisat politikalarının rasyonel davranış ekseninden, sosyal sorumluluk alanına çekilmesi bir zorunluluk halini almıştır. İnsan haklarını odak noktası olarak alabilecek iktisat politikalarının geliştirilmesi, iktisadi hak ve özgürlüklerin insana dair temel hak ve özgürlüklere ait alanı ihlalinin önüne geçebilecektir. Bunun gerçekleşmesi, küreselleşen diğer unsurlara paralel olarak sosyal refah devletinin, sosyal yardım mekanizmalarının ve modern iktisadi sistemlerin yoksun kaldığı ahlâkın ve adaletin de küreselleşmesine bağlıdır.

Çalışmada iktisadi ve sosyal hak ve özgürlüklerin sınır ve sorunlarına dair belirtilen örneklerin iktisadi bakış açısının yanısıra, hukuk merkezli bir bakış açısı ile incelenmesi de önemli bir gerekliliktir.

Sonuç olarak, finansal liberalizasyonu desteklemek pahasına sınırları geniş tutulan iktisadi özgürlükler, zamanla temel insan haklarında erozyona sebep olmaktadır. Bununla birlikte, iktisadi hak ve özgürlüklerdeki genişleme sosyal hak ve özgürlüklere her zaman

genişleme olarak yansımamakta, bilakis sosyal hak ve özgürlükleri daraltabilmekte ya da ihlaline sebep olabilmektedir. Sözkonusu hak ve özgürlüklerin verdiği negatif dışsallıklar ya da hak ihlalleri ile mücadele ederken, bu sorunları üreten iktisadi ve sosyal mekanizmaların dönüşmesi için çaba harcanması gerekmektedir. Nihayetinde sözkonusu sorunların yaşanmaması için, iktisadi özgürlüklerin basiretsiz bir şekilde kullanılmasının sınırlandırılması gerektiği son derece aşikârdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ALGAN, Bülent (2006), “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE), Ankara.
- ANLEU, Sharyn Roach (1999), “Sociologists Confront Human Rights: The Problem of Universalism,” **Journal of Sociology**, Vol. 35, No. 2, p. 198-212.
- BALKIR, Zehra Gönül (2009), “Küreselleşmenin Ekonomik Özgürlüklere Yansıması: Sosyal Hakların Daraltılması,” **I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Ankara, s. 234-243.
- BALKIR, Zehra Gönül & Kerem ÇOLAK & Berfu GÜLER (2009), “Küreselleşmenin Daralttığı Ekonomik Özgürlükler ve Hak Erozyonları,” **II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongre Kitabı**, Kocaeli, s. 116-133.
- BAUDRILLARD, Jean (2008), **Nesnelerin Sistemi**, Çev. Oğuz Adanır & Aslı Karamollaoğlu, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- BOZKURT, Veysel (2000), “Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları,” **Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan**, TÜHİS Yayınları, No: 38, Ankara, s. 187-202.
- BRANCO, Manuel Couret (2009), **Economics Versus Human Rights**, Routledge, New York.
- BRANCO, Manuel Couret (2010), “Can Markets Secure Human Rights?,” **CEFAGE-UE Working Paper**, 2010/05, p. 1-16.
- CANSEL, Erol (2012), “Sosyal Devlet ve Aile,” Ankara H. F. 1969-1970 yılını açış dersi, (Çevrimiçi) <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1969-26-03-04/AUHF-1969-26-03-04-Cansel.pdf>, s. 11-21.

- ÇETİN, Başak Işıl (2011), “İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi ve Türkiye,” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul.
- ÇETİN, Halis (2001), “Liberalizmin Temel İlkeleri,” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, s. 219-237.
- ÇETİN, Halis (2002), “Egemenlik ve Hukuk İlişkisi Üzerine,” **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, s. 1-16
- ÇİMEN, Adnan (2011), “Yeni Anayasa Tartışmaları Bağlamında Ekonomi ile Ekonomik Hak ve Özgürlüklerin Durumu,” **İdarecinin Sesi**, Mayıs-Haziran’11, s. 26-29.
- DERELİ, Toker (2000), “XXI. Yüzyılda Özgürlükler Üstüne,” **Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan**, TÜHİS Yayınları, No: 38, Ankara, s. 43-48.
- DİŞBUDAK, Cem & Serpil BOZKULAK (2010), “Sosyal ve Ekonomik Haklar: Sözler ve Sınırlar,” **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:42, Mart’10, s. 83-110
- EDİS ŞAHİN, Yeşim (2009), “Küreselleşme ve İnsan Hakları,” **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi**, 2(4), s. 174-178.
- GÖZE, Ayferi (1977), **Liberal, Marxist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları.
- HALATÇI ULUSOY, Ülkü (2011), “Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler’in Rolü,” **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 24-25 Ekim, Kocaeli, s. 245-267.
- KIZILOĞLU, Şükrü (2011), “Karşılıksız Çek ve Hapis Cezası Yeniden Düzenleniyor,” **Vergi Dünyası**, Sayı: 30, Aralık’11, s. 20-21.
- KIZILOĞLU, Şükrü (2012a), “Maaşına Haciz Gelen İşçinin İşine Son Verilebilecek,” 11 Ocak 2009, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=10753455&yazarid=82>.
- KIZILOĞLU, Şükrü (2012b), “On Binlerce Aile Çek Yasasını Bekliyor,” 24 Kasım 2011, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19314463&yazarid=82>.

- KIZILOĞ, Şükrü (2012c), “Evliyken Var, Boşanınca Yok,” 8 Mayıs 2011, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=17735229&yazarid=82>.
- KIZILOĞ, Şükrü (2012d), “Boşanan Kadının Evli Kadına Göre Avantajı,” 11 Eylül 2011,(Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=18700483&yazarid=82>.
- KIZILOĞ, Şükrü (2012e), “Nikahsız Yaşamın Teşvik ve Parasal Avantajı,” 20 Kasım 2011, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19283104&yazarid=82>.
- KIZILOĞ, Şükrü (2012f), “Gelir Vergisi Kesintisinin Yüzde 66’sını Ücretliler Ödedi,” 11 Mayıs 2011,(Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=17758461&yazarid=82>.
- KIZILOĞ, Şükrü (2012g), “Şirketinden Borç Para Çekene Hapis,” 14 Aralık 2011, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19458590&yazarid=82>.
- KIZILOĞ, Şükrü (2012h), “Faiz Serbest Borç Yasak,” 9 Şubat 2012, (Çevrimiçi)<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=19878308&yazarid=82>.
- KORAY, Meryem (2010), “Büyüyen Yoksulluk -Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları,” **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No. 42, Mart’10, s. 1-31.
- KURTİPEK, Rıdvan (2011), “Türkiye İçin Gelir Grupları Arası Gelir Oluşum İlişkisinin Miyazawa Yöntemiyle İncelenmesi,” (Uzmanlık Tezi), T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayın No: 2830.
- NEUBECK, Kenneth J. (2006), **When Welfare Disappears: The Case for Economic Human Rights**, Routledge, New York.
- OY, Osman (2003), **Kredi Teminatları ve Kredi Suçları**, İstanbul, Beta.
- ÖZDEMİR, Hasan (2010), “Felsefi Bir Sorun Olarak Hak, Hakkılık ve İnsan Hakları,” **İnsan Hakları ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 15-17 Mayıs 2009, Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Yayın No. 105, s. 189-198.
- ÖZKAZANÇ, Alev (2009), “Toplumsal Vatandaşlık ve Neo-Liberalizm Sorunu,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, Sayı 1, s. 247-274.
- PAPAIOANNOU, Theo & Helen YANACOPULOS & Zühre AKSOY (2009), “Global Justice: from Theory to Development Action,” **Journal of International Development**, 21, p. 805-818.

- RAVLICH, Anthony George (2008), **Freedom from Our Social Prisons: The Rise of Economic, Social, and Cultural Rights**, Lexington Books, Lanham.
- RICHARDS, Patricia (2000), "Reviving Social Rights in Latin America: The Potential Role of International Human Rights Documents," **Citizenship Studies**, London, 4(2), p. 189-206.
- ŞAHİN, Adil (2010), "Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda Ekonomik Sosyal ve Kültürel Hakların Niteliği Bağlamında Sağlık Hakkının Kapsamı Üzerine Bir İnceleme," **AUHFD**, 59 (4), s. 711-766.
- TAŞCI, Faruk (2011), "Sosyal Politika - Ahlâk İlişkisi," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul.
- TEKELİOĞLU, Murat (2008), "Kişi Haklarının ve Özgürlüklerinin Korunmasında İdari Yargının Rolü," (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE), Konya.
- UZUN, A. Meral (2009), "Mülkiyet Hakları ve Ekonomik Gelişme," **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, Ocak'09, s. 291-308.
- WADE, Robert (2008), "Financial Regime Change?," **New Left Review**, 53 Sept-Oct'08, p. 5-21.
- WALDRON, Jeremy (1993), **Liberal Rights: Collected Papers 1981-1991**, Cambridge University Press.
- YAY, Turan & Özge KAMA (2009), "Anayasanın İktisadi Temelleri," **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt 59, Sayı 1, s. 1-37.
- YILMAZ, Feridun (2010), "Rasyonalitenin Sınırları: İktisat Biliminde İnsan," **İLEM Açılış Konuşması**'ndan alınan notlar, 01.10.2010, 19:00.
- (2012), Yargıtay Kararları, Yargıtay 9 H.D. 20.10.2008 Tarih, E.2008/3737, K.2008/27673 sayılı Karar, **Çalışma ve Toplum**, Sayı: 21, 2009, (Çevrimiçi) <http://www.calismatoplum.org/sayi21/abc/28.pdf>, s. 231-234.
- (2012), "Yoksulluk ve İnsan Hakları," **Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Nihai Rapor ve Sonuç Bildirisi**, 15-17 Kasım 2002, Ürgüp (Çevrimiçi) <http://old.boell-tr.org/faaliyet.aspx?id=41>.